

sonant, *nonsens* itd. U tim primjerima posrijedi su složenice u kojima *n* pripada, i to kao završni suglasnik, prvoj sastavnici, a *s* kao početni suglasnik drugoj sastavnici. Druga se sastavnica često osjeća, prepoznaje i kao samostalna riječ. To razbija skupinu *ns* i zacijelo utječe na to da se ona drukčije ponaša nego kad nije u takvu položaju. Dužnik može biti *solventan* (tj. sposoban vratiti dug). Neki se glasovi nazivaju *sonantima*. Tu je *s* u početnom položaju i nije bilo kolebanja da li pisati i izgovarati *s* ili *z*. Kako se te osnovne riječi prepoznaju u stranim složenicama *insolventan* i *konsonant*, njihov izgovor i pisanje kao samostalnih riječi utječe na njihov izgovor i pisanje kad one postanu sastavnicom složenice. U postavljenom pitanju *inzulin* ili *insulin* ne prepoznajemo

samostalnu riječ **sulin*. Nije dakle posrijedi neka složenica, što bi moglo biti razlogom da se govori i piše *insulin*. Stoga bi ona išla u prvu skupinu prema kojoj teži hrvatski sustav. Valjalo bi dakle govoriti i pisati *inzulin* kao *cenzor*, *konzul*, *konzerwa*, *pretenzija*, *recenzija* itd. Napomenuli smo da i proučavatelji jezičnih razlika daju prednost liku sa skupinom *nz* kao kroatizmu. Tako je i Brodnjak naveo hrv. *inzulin* nasuprot *insulin* u srpskom. Na temelju svega toga mogli bismo postaviti praktično pravilo: Gdje postoji kolebanje da li koju riječ iz klasičnih jezika pisati i izgovarati sa *nz* ili *ns*, prednost valja dati liku sa *nz*.

Mile Mamić

OSVRTI

TAJ HRVATSKI

Tekstovi objavljeni u knjizi *Taj hrvatski*, što su je izdale Školske novine iz Zagreba, različite su žanrovske i stilske pripadnosti, no povezuje ih, osim zajedničkoga predmeta promišljanja - hrvatskoga jezika - i zajedničko izvorište: svi su naime nastali u vezi s *obranom* hrvatskoga jezika. Tako su u prvi dio uvršteni tekstovi u kojima hrvat-

ski jezik *brane* i *zabranjuju* političke institucije utjelovljene u liku komisija i komiteta koji provode naloge Savezne skupštine SFRJ ili Sabora SR Hrvatske. U drugome su dijelu tekstovi o Razlikovnom rječniku Vladimira Brodnjaka, čovjeka koji je čitav život posvetio *obrani* hrvatskoga jezika skupivši rječničku građu koja više od ičega govori o dvojnosti hrvatskoga i srpskoga jezika, unatoč polustoljetnim nastojanjima da se stvori jezik

"konjokrava".¹ U trećem su dijelu zapisi i stihovi hrvatskih pisaca i intelektualaca koji *braneći* hrvatski jezik ne *brane* samo sredstvo kojim izriču iskustvo svijeta, već *obranjuju* i svoje osobno i pravo hrvatskoga naroda na postojanje.

Pitanje hrvatskoga jezika bilo je i jest biti ili ne biti hrvatskoga naroda. Oni koji su udarali po jeziku, znali su vrlo dobro što čine: iščupaš li jezik, iščupao si i narod. Na koji se način Hrvatima oduzima jezik, i kojim su se sredstvima pri tome služili politički moćnici, posvjedočuje i ova knjiga u svome prvom dijelu, gdje je objavljeno nekoliko, javnosti dosad nepoznatih, dokumenata. Među njima i onaj o slučaju Blaška Grce, lektora i urednika Službenog lista SFRJ na hrvatskome književnom jeziku, koji je, lektorirajući Krivični zakonik² u hrvatskome izdanju Službenog lista, zbog uporabe riječi *kazalo* (umjesto registar), *uputa* (umjesto uputstvo), *brklja* (umjesto rampa), *sustav* (umjesto sistem), *obavješćivanje* (umjesto informiranje), *nemamost* (umjesto nehat), *poticatelj* (umjesto podstrekač), *počinitelj* (umjesto učinilac), *sigurnosne mjere* (umjesto mjere sigurnosti), *ureći sastanak* (umjesto zakazati sastanak), *nakon objave* (umjesto od dana objave) bio 1976. sus-

pendiran s radnoga mjesta i raspoređen na mjesto korektora. Grce je naime prema ocjeni Zbora radnih ljudi Službenog lista potkopao "tekovine revolucije, ravnopravnost naroda i narodnosti, bratstvo i jedinstvo i druge tekovine koje smo dužni na svakom koraku da potvrđujemo i čuvamo" (str. 31).

A kako su hrvatski jezikoslovci i uredništvo Jezika potkapali revoluciju i samu SFRJ, može se saznati iz teksta Jezična problematika u funkciji nacionalističke ideologije u SR Hrvatskoj, što je objavljen u ovoj knjizi na str. 57-119. Tekst je, s oznakom "strogo pov.", izraden u Republičkom komitetu za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu potkraj 1980. i na početku 1981. godine. Prema anonimnome partijskom sastavljaču, ilirskopreporodna idila slavenskoga jezičnog jedinstva, okrunjena 1850. Bečkim jezičnim sporazumom Srba i Hrvata, nastavljen na je i za stare Jugoslavije kad su "mnogi napredni hrvatski pisci (Krleža, Cesarec, A. B. Šimić i dr.) počeli pisati ekavicom i služiti se leksikom i sintaksičkim svojstvima koji su bili tada dominantniji ili karakterističniji u srpskih pisaca" (str. 58). A onda su se pojavili neki unitaristički potezi iz Beograda koji su izazvali hrvatske intelektualce te ovi reaguju "stvaranjem novih nacionalističkih strasti i separatističkih pozicija", a "kulminacija takvog zastranjivanja s genocidnim oblicima doseguta je za vrijeme NDH, u kojoj se ekstremistički prešlo na tzv. 'koriensko' pisanje (pravopis) i 'stari' jezik kakav nikada nije ni u najortodoksnijih hrvatskih nacionalista bio u upotrebi prije toga" (str. 59). Nakon rata stasa skupina hrvatskih lingvi-

1 To je Ladanov naziv za hrvatskosrpski/srpskohrvatski u njegovu radu Centaurski rječnik centaurskog jezika. *Kritika*, 1(1968), str. 53.

2 Nakon što je objavljen Ispravak Krivičnog zakona (Službeni list SFRJ, 1977, br. 56) javio se D. Brozović člankom O jeziku u zakonima i o zakonima jezika. *Jezik*, 26 (1978/79)1, str. 13-23.

sta nacionalista (Jonke, Brozović, Katičić, Babić, Finka, Vince, Mogaš, Ladan) koja sve svoje intelektualne snage upreže da bi dokazala da su hrvatski i srpski dva jezika. "Opijumski" (str. 60) djeluje na studente i nastavnike, planski reproducira nacionalističke kadrove koji djeluju u kulturno-obrazovnim i izdavačkim institucijama, uporno zastupa tezu o posebnome hrvatskom jeziku, idejno se vezuje "uz katoličko-vatikansku ideologiju" (str. 112) i izdiže "natklasni" jezik književnosti nad narodni jezik (str. 112), što temelji u "klasnom kapitalističkom desosirovskom načelu o odvajanju književne jezične norme od govornog jezika" (str. 111-112). Ti su lingvisti tvorci Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (1967), "opasnoga političko-diverzantskog dokumenta" (str. 67), oni su raskinuli Novosadski dogovor i pripremili teren za objavljivanje Hrvatskoga pravopisa 1971. godine "po tzv. 'korijskom' principu kakav je vrijedio u ustaškom pravopisu, sa starinskim leksikom, 'odabranim' primjerima itd." (str. 78). Oni forsiraju kroatizme i arhaizme koji "u svojoj morfološkoj strukturi podsjećaju na endehazijske bizarne izvedenice" i "tadašnje jezično divljanje koje se posve uklapa u sva ostala krvava divljanja te marionetske državne tvorevine" (str. 107). Njihove "nemoguće i opskurne kovanice /.../ po svojoj lingvističkoj strukturi odgovaraju jezičnom tipu ozakonjenom u korjenskom (!) endehazijskom pravopisu s jednom razlikom što poglavnikovi jezični stručnjaci nisu imali vremena da iz povijesti jezika izvuku kvaziargumente za svoje nastrane jezične principe nego su ih normirali nožem i puškom" (str. 107).

Kao i sve ostale komunističke analize hrvatske jezične problematike, tako i ova završava kontrarevolucijom, nožem, puškom, genocidom i NDH. Nema samo Jasenovca. A bilo je i toga. Sjećam se Večernjakove naslovnice onoga ljeta kad je na zahtjev Božidara Pasarića bio pokrenut postupak za promjenu ustavne odredbe o nazivu jezika u SR Hrvatskoj. Naslovnica je izgledala otprilike ovako: Vodostaj Save najniži u posljednjih deset godina - iz mulja isplivale nove jasenovačke kosti. Malo ispod toga sitnijim slovima pisalo je: Pokrenut postupak za izmjenu naziva jezika u Ustavu SR Hrvatske (pišem po sjećanju). Kad je Hrvatima trebalo uzeti jezik, novac ili teritorij, uvijek bi dobro došao Jasenovac.

No da vidimo što je sa "znanjstvom" anonimnoga partijskog veleuma. S neskrivenim simpatijama piše o ilirskom pokretu, uzor-razdoblju jezičnoga jedinstva kojemu nasuprot stoji endehazijsko "koriensko pisanje" i "jezik kakav nikada nije bio u upotrebi prije toga". A upravo su Gaj i ilirci uveli "korienski" pravopis i to "korienskiji" i radikalniji od endehazijskoga. I začetnik "opskurnih" kovanica i tvorenica u hrvatskome jeziku jedan je ilirac: Bogoslav Šulek.

Ma koliko danas izgledao ovaj tekst znanstveno smiješnim i neozbiljnim, u vrijeme kad je nastao, nitko nije pitao o njegovoj znanstvenoj utemeljenosti. Svoju je funkciju - unošenje još jedne pomutnje i nesigurnosti u završni proces hrvatske jezične standardizacije - obavio. Takvi tekstovi, tempirani u pravilnim vremenskim razmacima, godinama su trovali hrvatsko jezikoslovno ozračje i namjerice odvodili hrvatske jezikoslovce od pravih

problema i zadataka. Hrvatski lingvisti iscrpljivali su se u neprestanu dokazivanju hrvatske jezične samobitnosti i uvijek ispočetka, poput Sizifa, bili natovarivani srpskim jezičnim kamenom, dok su kajkavska i čakavska reč/rič čekale da budu unesene u hrvatsku jezičnu maticu. No to će vrijeme ostati zabilježeno i po velikim ostvarenjima hrvatske lingvistike: po Deklaraciji, raskidu Novosadskog dogovora, prestanku rada na Rječniku hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga jezika dviju Matice, Hrvatskom pravopisu, Priručnoj gramatici, Osnovama fonetike i fonologije te morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika. Upravo su ti ostvaraji najviše i boljeli partijske kerbere koji su uz imena hrvatskih jezikoslovaca iscrpno bilježili njihove "grijehe".

Evo što tamo piše o našim istaknutim lingvistima:

Ljudevit JONKE

- okružuje se mlađim lingvističkim kadrovima koji su pogodni za lingvističku indoktrinaciju (65/66);

- studentima na lijevoj strani table u predavaonici ispisuje izraze za koje kaže da su "preporučljivi", a za izraze na desnoj strani ("srpske") kaže da se "ne preporučuju" (66);

- krajem 50-ih godina postao je otvoreniji: umjesto "preporučuje se" i "ne preporučuje se" govorio je i počeo pisati "zapadni tip jezika" i "istočni tip" (66);

- malo potom počeo je otvorenije govoriti i pisati o nejedinstvu jezika upotrebljavajući izraze "hrvatski" i "srpski" za označavanje jezičnih različitosti (66);

- u članku Jezik naš današnji i svagdašnji (Jezik, 1966/67, br. 2) tvrdi da se na narodnoj osnovi razvio hrvatski i srpski književni jezik, normiran u dvije norme koje se razilaze (73);

- člankom Davičovo pogrešno rezoniranje o jeziku (Jezik, 1966/67, br. 3) u polemiku uvlači političare i Savez komunističara Srbije (73);

- člankom Osnovni pojmovi o jeziku Hrvata i Srba (Jezik, 1968/69, br. 1) aktivno se uključuje u nacionalističku eskalaciju Matice hrvatske (74);

- dokazuje da je tačka iza rimskog broja u latinici funkcionalno potrebna (74).

Dalibor BROZOVIĆ

- među prvima u Jeziku počinje s isključivošću i polemizira sa Svetozarom Markovićem oko toga da li zagrebačko izdanje "Borbe" previše ili premalo adaptira i prevodi članke u zapadnu varijantu, te piše o umjetnom jezičnom prožimanju (73);

- započinje politizacijom u Jeziku člankom O problemima varijanata i tvrdi: "Taj klasični srpskohrvatski, kako ga je nazvao veliki francuski lingvist Antoine Meillet, nije se u praksi nikad kao cjelina ostvarivao, izuzmemo li nekoliko filologa koji su mu umjetno davali život." (Jezik, 1965/66, br. 2) (73);

- člankom Tijek teče, tok stoji (Jezik 1976/77, br. 5) budi šovinistički antagonizam;

- u članku Tko čeka - katkad i ne dočeka (Kritika, 1968, br. 1) nedvojbeno tvrdi da postoji hrvatska i srpska varijanta

i da su razlike među njima presudne za jedinstvo jezika;

- tendenciozno tvrdi da odnos varijanti u Rječniku dviju Matica nije prikazan realno, da vlada potpuna anarhija u dubletama i niže primjere u kojima je tobože oštećena hrvatska varijanta;

- tvrdi da je Rječnik pun "umjetno stvorenih riječi da se razlike artificijelno zataškaju";

- predlaže da se za primjere dubleta "s druge strane" (ratnička terminologija!) u hrvatski Rječnik uvede ćirilica, a u srpski latinica;

- tvrdi da je taj "Rječnik žrtva tendencije da se umjetnim načinom, nasilno, idealistički i nenaučno prikrije opstojanje varijanata i da se mehanički djeluje prema njihovu uklanjanju" (81);

- uz Katičića najlucidniji nacionalist među lingvistima (88);

- njegov lingvistički rad sav je usmjeren u pravcu radikalizacije zahtjeva Deklaracije (88);

- u članku Sociolingvističke zadaće u slavenskom svijetu (Radovi FF u Zadru, 1978, br. 17) pledira za što hitnije normiranje hrvatskog i srpskog i drugih malih jezika u ime vitalnih interesa tih nacija, jer može biti prekasno ako se nacionalni identitet iskazan jezikom izgubi u državno-društvenim zajedništvima tih naroda (89);

- studija Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti strategijska je uputa u taktički način ponašanja hrvatskim nacionalistima (89);

- ta strategija vodi prema dvama programima: prema minimalnom - okupiti

sve Hrvate pod jednom jezičnom "kapom" i tako im ojačati pozicije (i u BiH) u Jugoslaviji poslije Tita (po uzoru na Tripalovu strategiju), i eventualno maksimalni cilj - ojačana hrvatska pozicija u Jugoslaviji poslije Tita omogućit će Hrvatima lakše življenje u konfederalnoj ili razdijeljenoj Jugoslaviji (93);

- analogija između Gaja i Brozovića je očigledna, ali postoji i razlika u bitnim pitanjima: Gaj je htio rušiti carstva ujedinjujući (na pogrešnoj osnovi) Južne Slave, Brozović hoće razjedinjujući Jugoslavene izmijeniti državni položaj SFRJ, odnosno SRH (95).

Radoslav KATIČIĆ

- u časopisu Jezik širi ideje jezične netolerancije (76);

- člankom Na raskršćima hrvatsko-srpske filologije (Jezik, 1978/79, br. 1) budi šovinistički antagonizam (76);

- u članku Djelo koje treba temeljito popraviti zahtijeva da se u Rječniku dviju Matica svaka riječ smjesti u njenu geografsku i kulturnu okolinu (82);

- tvrdi da je Rječnik "rađen na brzinu i preko koljena" (82);

- u predgovoru knjige Zlatka Vincea Putovima hrvatskoga književnog jezika iznosi neke svoje glavne strategijske zamisli i praktično-taktičke pouke o nacionalističkoj politizaciji jezične problematike (96);

- stojeći na nemarksističkoj polaznoj osnovi, a ne zadovoljavajući se nacionalističkim radikalizmom Z. Vincea, koji govori samo o "književnom", a ne i o "nacionalnom" jeziku, Katičić eksplicitno, u smislu temeljne zamisli Deklaracije o jeziku, razlikuje "književni" jezik od "nacional-

nog" jezika zagovarajući novu standardizaciju hrvatskoga književnog jezika na razini nacije (98-99):

- sljedeći citat nacionalistička je ataka preko jezične problematike na političku stabilnost u SFRJ, najviše u SRBiH: "S drugim nacionalnim jezičnim sklopovima što su se razvili u okviru hrvatskoga ili srpskoga jezika nalazi se (taj hrvatski književni jezik) u živu dodiru jer su im povijesni temelji donekle interferentni, to više što kao standardni jezik i srpskom narodu u Hrvatskoj, pa su u njem pohranjene i te sadržajne i kulturne vrijednosti." (99).

Stjepan BABIĆ

- jedan od najmilitantnijih nacionalista među lingvistima u SRH (65);

- u članku O narodnosti i nenarodnosti sufiksa -telj (Jezik, 1967/68, br. 3) cjepidlači i marginalnim jezičnim pojavama pridaje veliko značenje;

- zanosno glorificira trenutak isključive upotrebe termina hrvatski jezik u časopisu Jezik (1970/71, br. 3), koji se do danas tako upotrebljava: "U naše dane hrvatski književni jezik doživljava svoj preporod. Očituje se to na svim područjima njegova života, a među ostalim i u buđenju starijih, većinom silom potisnutih riječi: odvjjetnik, glazba, skladatelj, tisuća... Bude se zapretane riječi i postaju mlade, svježe, poletne, kao i u trenutku svoga postanka. Znak je to novoga života hrvatskoga književnog jezika, znak je da se zalutali umrtvljeni rukavci vraćaju svojoj vječno živoj i životvornoj matici, znak je da se Hrvati vraćaju izvorištu svog izraza i svoje kulture. Ni najvjerniji nisu vjerovali da se u tako kratko vrijeme može postići tako mnogo." (74-75);

- s M. Mogušem i B. Finkom izradio u duhu nacionalističkih težnji Deklaracije "Hrvatski pravopis" po tzv. "korijenskom" principu kakav je vrijedio u ustaškom pravopisu, sa starinskim leksikom, "odabranim" primjerima itd. Kako ga nisu uspjeli objaviti u zemlji, jer nije bio dovršen do 21. sjednice CK SKJ, objavljen je 1972. u Londonu s izuzetno reakcionarnim predgovorom i uz popratne komentare - pamflete uperene protiv Tita i SFRJ. Unatoč tome autori ga se ne samo da nisu odrekli, već se na njega oslanjaju, Babić ga na primjer spominje i tumači studentima. Taj se pravopis u inozemstvu reklamira i prodaje zajedno s najreakcionarnijim ustaškim edicijama (78);

- u članku O Rječniku Matice hrvatske smatra glavnim krivcem krize i nedefiniranosti rada na Rječniku riječ "hrvatskosrpski" u samom naslovu. I njegova je osnovna orijentacija da se na zajednički rad pristalo samo zato što je bilo kakav rječnik bolji nego nikakav, ali ovakav kakav jest, ne zadovoljava. Osnovni mu je nedostatak što prikriva razlike između istočne i zapadne varijante (79-80).

Božidar FINKA

- nakon odricanja od Novosadskog dogovora do tada dosta suzdržan, upada u ovakvu euforiju: "Odricanje od Novosadskog dogovora osigurava i omogućava da se ponovo okrenemo izvorima hrvatskoga jezika i da svoj jezik zovemo njegovim pravim, tisućugodišnjim nazivom HRVATSKI JEZIK, svjesni da je samo nacionalnim jezikom moguće širiti jezičnu kulturu i da se samo preko nacionalnog jezika mogu privesti općoj kulturi i društvenoj svijesti

najširi narodni slojevi." (Jezik, 1970/71, br. 5) (74);

- rubriku Jezične dileme ispunjavao je od 1976. do početka 1977. svojim bilješkama o jeziku svakoga utorka. Gotovo svaka bilješka upućivala je čitaoca kako da postupi kad je u dilemi koju riječ da upotrebi, izraz, konstrukciju... I svaki put je sugerirao "hrvatsku" i šikanirao "srpsku" (100).

Zlatko VINCE

- u knjizi "Putovima hrvatskoga književnog jezika" otišao je najdalje u nacionalističkom iskrivljavanju povijesti jezika i aluzijama na jezičnu neravnoprav-

nost Hrvata. U uvodu dokazuje da nije nikad bilo niti će biti jedinstvenog jezika Hrvata i Srba. Na toj tvrdnji zasniva svu knjigu. Glorificira protivnike Bečkog dogovora 1850. Hvali bana Jelačića, a Vuka Karadžića proglašava laikom i nabraja mu mane i pogreške. Tretira jezik kao da na teritoriju Hrvatske nikada nisu živjeli Srbi. Insistira na jezičnom purizmu pod svaku cijenu. Često se ispomaze krivim interpretiranjem iz Krležinih djela. Zaključna Završna riječ djeluje kao patetičan nadgrobnni govor nad položajem hrvatskoga književnog jezika (104).

Nataša Bašić

TEŠKOĆE U LEKTORSKOM POSLU NA HRVATSKOM RADIJU

Govoriti o lektorskom poslu na Hrvatskom radiju, o teškoćama koje ga prate, možemo početi i tako da slikovito opišemo jednu od situacija, svakodnevnih u našoj redakciji vijesti. Na lektorski stol dolaze i rečenice slične ovoj, koja objašnjava da Afrika napušta jednopartijski sustav: *Poznavaoći prilika u Africi skloni su mišljenju da je današnji trend rezultat i bojzani da će Zapad teže dresiti kesu za neophodnu ekonomsku pomoć anemičnim državnim blagajnama onih zemalja koje se opiru višestranačkoj demokraciji.*

Treba zamisliti da će za pet minuta vijest biti pročitana u studiju. Prije toga treba je lektorirati lektor i prepisati dakti-

lograf. U takvom vremenskom tjesnacu lektor mora jezično, a to znači gramatički i pravopisno korektno, te stilski primjerenom hrvatskom književnom jeziku uobličiti tekst. Za to je potrebno jezično znanje, brzina i koncentracija, jer je u redakcijama vijesti obično velika gužva i buka, piše se istodobno i na tri pisača stroja, zvone telefoni, govori više ljudi uglas. I rečenica s početka teksta ide u eter otprilike u sljedećem obliku: *Znalci stanja u Africi misle da su sadašnje prilike posljedica i straha da će Zapad teže pružiti nužnu ekonomsku pomoć siromašnim državnim blagajnama zemalja koje se opiru demokraciji.*

Na ovaj sam način htjela pokazati koje su teškoće u lektorskom poslu. Željela sam istaknuti da i nije lako biti lektor, čiji je sav posao usmjeren na njegovanje i čuvanje jezične kulture.